

Aktuālie jēdzieni kompetencēs balstītās mācībās

Dr. paed., prof. Karine Oganisjana
Rīgas Tehniskā universitāte

Atgriezeniskā saite

Atgriezeniskā saite ir pedagoga, klasesbiedru, paša izglītojamā u.c. sniegta informācija par mācību procesā iesaistīto attiecīgā brīža izpratni un sniegumu salīdzinājumā ar paredzamo izpratni un sniegumu. Atgriezeniskā saite tiek izmantota, lai sniegtu informāciju par to: a) cik labi ir saprasts un izpildīts konkrētais uzdevums; b) kas ir nepieciešams un kas jādara, lai saprastu un izpildītu uzdevumu; c) kā izglītojamais var labāk sevi kontrolēt, virzīt un regulēt savu darbību; d) kāds ir vērtējums par izglītojamo kā personu (Oganisjanas un Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Hattie, & Timperley, 2007; Namsone, 2018; Sullivan, 2009).

Attieksme

Attieksme ir relatīvi noturīga pozitīva vai negatīva, uz kādiem konkrētiem cilvēkiem, objektiem vai notikumiem, virzīta vērtējoša reakcija, kura ietekmē un motivē ar tiem saistīto uzvedību. Attieksme bieži veidojas ar cilvēkiem, objektiem vai notikumiem saistītu īpašu uzskatu, emociju un pagātnes rīcības, kā arī vērtību ietekmē. Attieksme var mainīties atkarībā no konkrētā konteksta un situācijas (Mārtinsone u.c., 2015b; American Psychological Association, 2020; UNESCO IBE, 2013; Haste, 2018; Council of Europe, 2016).

Bērncentrēta pieeja

Bērncentrētā pieeja ir saistīta ar konkrēta bērna attīstības vajadzību izprašanu un apmierināšanu. Šajā pieejā bērns un pieaugušie ir līdztiesīgi, komunikācija ir cieņpilna, ņemot vērā katra bērna vērtības, vēlmes un vajadzības. Bērncentrētas pieejas ietvaros izglītojamais ir mācību procesa aktīvs dalībnieks, kurš līdzdarbojas mērķu izvirzīšanā, uzdevumu noteikšanā, mācību vielas un metožu izvēlē, pats kontrolē, ko un kā mācās, un uzņemas atbildību par savu mācīšanos; pedagogs darbojas kā mācīšanās veicinātājs un konsultants (Oganisjanas un Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Medne, 2018; UNESCO IBE, 2013; Skujiņa, 2000).

Caurviju prasmes

Caurviju prasmes ir ar noteiktu darbu, uzdevumu, mācību priekšmetu vai zināšanu jomu nesaistītas prasmes, kuras nepieciešamas, lai rīkotos dažādās dzīves situācijās: mācībās, darbā, atpūtā u.c. Caurviju prasmes palīdz mācīties un pilnvērtīgi dzīvot mūsdienu mainīgajā pasaulē. Tās tiek attīstītas visu mācību priekšmetu ietvaros, tādējādi palielinot izglītojamo spēju zināšanas patstāvīgi izmantot visdažādākajās situācijās, radoši risināt problēmas un stiprināt jaunu zināšanu sasaisti ar personisko pieredzi. Mācību satura apguves ietvaros attīstāmas šādas caurviju prasmes: a) kritiskā domāšana un problēmrisināšana; b) jaunrade un uzņēmējspēja; c) pašvadīta mācīšanās; d) sadarbība; e) pilsoniskā līdzdalība; f) digitālā pratība (Oganisjanas un Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz UNESCO IBE, 2013; Valsts izglītības satura centrs, 2019; Latvijas Vēstnesis, 2018; 2019).

Digitālās prasmes

Digitālās prasmes ir spēja efektīvi un atbilstīgi izmantot informācijas un komunikācijas tehnoloģijas un digitālos medijus mācību procesā un ārpus, piemēram, darbā, brīvajā laikā, socializācijā u.c. Izglītojamie, kuriem ir attīstītas digitālās prasmes, var a) iegūt, uzkrāt, veidot, novērtēt informāciju, kritiski to analizējot, kā arī apmainīties informāciju; b) attīstīt pašvadītas mācīšanās prasmes; c) konstruēt zināšanas; d) radīt jaunus un noderīgus problēmu risinājumus; e) pielāgoties mainīgajām tehnoloģijām; f) izmantot ierīces un tehnoloģijas drošai, ētiskai un atbildīgai komunikācijai un sadarbībai sociālajos tīklos (Oganisjanas un Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz OECD, 2019b; Namsone, 2018).

Emocionāli droša vide

Emocionāli droša vide ir fiziskā, garīgā, sociālā apkārtne, kā arī izglītojamo, pedagogu un izglītības iestādes personāla savstarpējo attieksmju un mijietekmes kopums, kurā: a) neviens netiek aizskarts vai psiholoģiski ietekmēts (draudēts, pazemots, ignorēts u.c.); b) visiem ir aizsargātības sajūta; c) visi ir pārlicināti par sevi un citiem un brīvi no aizdomām (Oganisjanas un Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Izglītības kvalitātes valsts dienests; 2020; American Psychological Association, 2020; Skujiņa, 2000).

Frontālais darbs

Frontālais darbs ir mācību darba organizācijas forma, kurā pedagogs vada izglītojamo mācīšanos un ir tiešā saskarsmē ar visiem attiecīgās klases izglītojamajiem. Frontālajā darbā pedagogs: a) izvirza problēmas un formulē uzdevumus, kuru risināšanā vai izpildē piedalās visi izglītojamie; b) stāsta, skaidro, demonstrē un sniedz piemērus; c) uzdod jautājumus izglītojamajiem; d) vada un virza viņu izziņas procesu kolektīvu risinājumu meklēšanas gaitā; e) palīdz izglītojamajiem sistematizēt un nostiprināt savas zināšanas par konkrētu mācību tēmu. Pedagogs ar savu personību idejiski un emocionāli ietekmē izglītojamos, kuri: a) piedāvā dažādus risinājumus; b) aprobē un pamato tos; c) izstrādā labākus risinājumus, noraidot nepareizos. Frontālā darba priekšrocība ir iespējā pedagogam vienlaikus strādāt ar visu klasi, bet šādā mācību procesā nepietiekami tiek ņemtas vērā izglītojamo individuālās īpatnības un vajadzības, it īpaši viņu mācīšanās un izziņas procesa temps, kā arī viņu sagatavotības līmeņi (Oganisjanas un Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Skujiņa, 2000; Albrehta, 2001).

Grupu darbs

Grupu darbs ir mācību darba organizācijas forma, kurā izglītojamie tiek sadalīti grupās noteiktas problēmas kopīgai risināšanai vai uzdevuma veikšanai atbilstoši pedagoga un/vai izglītojamo izvirzītajam mērķim. Grupu darbā izglītojamie: a) plāno savas grupas darbību; b) integrē savas uzdevuma izpildei nepieciešamās zināšanas un prasmes; c) sadarbojas, lai pieņemtu lēmumus un sasniegtu mērķi; d) pārvar domstarpības un izaicinājumus; e) kritiski analizē savu sniegumu; f) prezentē sava darba rezultātus. Pedagoģs grupu darbā: a) precīzi formulē grupu darba mērķi; b) ir pieejams izglītojamajiem situācijās, kad viņiem rodas jautājumi vai ir nepieciešami mācību materiāli un resursi; c) kopā ar izglītojamajiem analizē un apkopo grupu darba rezultātus un diskutē par to pielietojumu reālās dzīves situācijās (Oganisjana un Ozola, 2020).

Iekļaujoša izglītība

Iekļaujoša izglītība ir process, kurā tiek nodrošinātas vienādas izglītības iespējas visiem bērniem, jauniešiem, pieaugušajiem neatkarīgi no tā, kādas ir cilvēka spējas, vajadzības vai veselības stāvoklis, vienādas izglītības iespējas visiem neatkarīgi no sociālā, ekonomiskā stāvokļa, dzimuma, rases, tautības, reliģijas, politiskās pārliecības, nodarbošanās vai dzīves vietas. Iekļaujošās izglītības mērķis ir samazināt barjeras, uzlabot mācību rezultātus un izbeigt diskrimināciju, tādējādi palielinot ikviena izglītojamā līdzdalības iespējas mācību procesā, kultūrā un dažādās kopienās un samazinot izslēgšanas iespējas no izglītības un izglītības ieguves procesa (Izglītības kvalitātes valsts dienests, 2020; Lindsey 2002).

Individualizācija

Individualizācija ir audzināšanas un mācīšanas princips, saskaņā ar kuru tiek ievērotas katra atsevišķa **indivīda** īpatnības un vienreizīgums. Ar to tiek apzīmēts nodoms izvēlēties izglītojamā **individuālajām** vajadzībām un interesēm atbilstošus mācību un audzināšanas pasākumus.

Individualizējot mācības un izveidojot individuālus mācību un darba līdzekļus, tiek ievērotas atsevišķā izglītojamā spējas un motivācija, kā arī mācīšanās un darba temps. Pedagoģs pārrauga izglītojamā mācīšanos, par pamatu ņemot klašu un stundu sistēmu, kura paredzēta noteiktu tematu apguvei (Böhm & Seichter, 2018; Bray & McClaskey, 2013).

Individuālais darbs

Individuālais darbs ir mācību darba organizācijas forma, kurā katrs izglītojamais saņem uzdevumu, kas viņam jāveic neatkarīgi no citiem, tādējādi ļaujot katram strādāt viņam piemērotā tempā. Individuāli veicamais uzdevums var būt gan visiem vienāds, gan atbilstošs katra izglītojamā zināšanām un attīstības vajadzībām. Ja daudzi izglītojamie nespēj veikt uzdevumu, pedagogs var pārtraukt individuālo darbu un sniegt visai klasei papildus skaidrojumu (Albrehta, 2001).

Inovācija

Inovācija ir mērķtiecīgs, nepārtraukts un uz attīstību vērsts jaunu ideju, risinājumu, lietu un metožu radīšanas, izplatīšanas un ieviešanas process izglītības iestādē pozitīvu pārmaiņu veikšanai. Inovācija var izpausties kā jauna mācību satura, metožu, mācību modeļu u.c. izstrāde un ieviešana mācību procesā, kā arī jaunu tehnoloģiju izmantošana (Oganisjanas un Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Namsone, 2018; Sullivan, 2009).

Inovativs

Inovativs ir domāšanas, ideju, risinājumu, metožu, tehnoloģiju u.tml. raksturojums, kas ir saistīts ar jauninājumu radīšanas, izplatīšanas un ieviešanas procesu izglītības iestādē pozitīvu pārmaiņu veikšanai (Oganisjana un Ozola, 2020).

Izglītojamo centrēts mācību process

Izglītojamo centrēts mācību process ir uz izglītojamā personiskajām īpašībām, vajadzībām un interesēm vērsts mācīšanas, mācīšanās un vērtēšanas process (UNESCO IBE, 2013).

Izglītojamo vadīts mācību process

Izglītojamo vadīts mācību process ir mērķtiecīgi organizēta pedagoga un izglītojamo sadarbība un aktivitātes, kas vērstas uz izglītojamo pašvadītu mācīšanos, kurā izglītojamie: a) paši izvirza mācību mērķus un sasniedzamos rezultātus; b) motivē sevi un citus pastāvīgi un patstāvīgi mācīties un pilnveidoties; c) izprot mācīšanās būtību un izvērtē savu un citu mācīšanās sasniegumus; d) apzinās efektīvākos mācīšanās un mācīšanas paņēmienus un metodes; e) uzņemas atbildību par mācību procesu. Izglītojamo vadītā mācību procesā pedagogs ir konsultants un padomdevējs (Oganisjanas un Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Sullivan, 2009; Valsts izglītības satura centrs, 2019).

Jēgpilns uzdevums

Jēgpilns uzdevums ir izglītojamo attīstībai, mācīšanās un sociālajām vajadzībām pielāgots uzdevums, kurš izglītojamajiem liek: a) koncentrēties uz uzdevuma jēgas izpratni; b) aktīvi iesaistīties dziļā domāšanā, bieži integrējot zināšanas no dažādiem mācību priekšmetiem; c) veidot izpratni par uzdevuma risināšanas kontekstu un nosacījumiem, balstoties savā pieredzē; d) izstrādāt dažādas problēmas risināšanas pieejas un īstenot tās; e) analizēt, interpretēt un vispārināt atziņas (Oganisjanas un Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz NCTM, 2014).

Izpratne

Izpratne ir prāta darbība, kurā tiek atklātas kopsakarības starp lietām, procesiem un parādībām, atklāta to jēga un veidota saikne starp jauno informāciju un jau esošajām zināšanām un pieredzi (Oganisjanas un Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Mārtinsone u.c., 2015a).

Jēgpilna informācijas un komunikācijas tehnoloģiju izmantošana

Jēgpilna informācijas un komunikācijas tehnoloģiju izmantošana ir mācību procesa īstenošana, mērķtiecīgi un pārdomāti izmantojot IKT, lai izglītojamie varētu: a) organizēt pašvadītu mācīšanos iedziļinoties; b) veidot daudzpusīgu skatījumu uz aplūkojamo problēmu; c) identificēt un risināt problēmas, radot jaunas vērtīgas idejas, iespējas un risinājumus; d) veidot zināšanas, aktīvi iesaistoties mācīšanās procesā ; e) mācīties efektīvāk, atgriezenisko saiti saņemot jau uzreiz darba gaitā; f) attīstīt komunikācijas, sadarbības un prezentācijas prasmes; g) mācīties jebkurā vietā un jebkurā laikā (Oganisjanas un Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Namsone, 2018).

Karjeras izglītība

Karjeras izglītība ir izglītības procesā integrētu plānotu pasākumu, kursu un programmu nodrošinājums, lai izglītojamajiem: a) palīdzētu attīstīt prasmes savu interešu, spēju un iespēju samērošanā, karjeras mērķu izvirzīšanā un karjeras vadīšanā; b) sniegtu zināšanas un izpratni par darba pasauli, tās saikni ar izglītību, par karjeras plānošanu un tālākizglītības iespējām; c) nodrošinātu efektīvu dalību darba dzīvē (Oganisjanas un Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Valsts izglītības attīstības aģentūra; 2009; Latvijas Vēstnesis, 1999).

Kompetence jeb lietpratība

Kompetence (lietpratība) ir indivīda spēja veiksmīgi atrisināt sarežģītas problēmas un sasniegt izvirzītos mērķus dažādās mainīgās dzīves situācijās – mācību procesā, darbā, pilsoniskajā līdzdalībā, komunikācijā u.c., integrējot situācijai un kontekstam atbilstošas zināšanas, prasmes, attieksmes, pieredzi, psiholoģiskos un sociālos resursus un pamatojoties uz savām vērtībām (Oganisjanas un Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Sullivan, 2009; Namsone, 2018; Council of Europe, 2016).

Kritiskā domāšana

Kritiskā domāšana ir cilvēka prasme, kura tiek izmantota, lai: a) mērķtiecīgi izzinātu, analizētu un izvērtētu dažāda veida informāciju un situācijas un izprastu to kontekstus; b) pieņemtu izsvērtus lēmumus un uzņemtos atbildību par tiem; c) risinātu problēmas; d) kompleksās situācijās lietotu efektīvas problēmrisināšanas stratēģijas; e) izvērtētu savu sniegumu, pieņemot atbildīgus lēmumus, kas nozīmīgi īstermiņā un ilgtermiņā (Valsts izglītības satura centrs, 2019).

Labbūtība

Labbūtība izglītības iestādē ir stāvoklis, kurā: a) visiem iesaistītajiem (izglītojamajiem, pedagogiem, administrācijai u.c.) ir pozitīvas emocijas un attieksme pret izglītības iestādi kopumā; b) visi bauda būšanu izglītības iestādē; c) visi ir pārlicināti par sevi; d) visiem ir pozitīvs pašvērtējums saistībā ar mācībām; e) neviens neuztraucas par izglītības iestādi; f) nevienam nav fizisku sūdzību; g) nevienam nav sociālo problēmu saistībā ar izglītības iestādi. Labbūtība un veiksmīga mācīšanās izglītības iestādē ir savstarpēji saistītas un ietekmē viena otru (Seel, 2012; UNESCO IBE, 2013).

Lietpratība

Lietpratība (kompetence) ir indivīda spēja kompleksi lietot zināšanas, prasmes un paust attieksmes, risinot problēmas mainīgās reālās dzīves situācijās (Namsone, 2018:23.lpp.).

Mācību un uzvedības grūtības

Mācību un uzvedības grūtības ir daļa no trīs OECD (Organisation for Economical Cooperation and Development / Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija) izdalītajām ar speciālajām vajadzībām saistītajām kategoriju grupām:

- A kategorija - mācīšanās traucējumi (*disability*), kuriem ir organiska izcelsme saistībā ar maņu, motoriem vai neiroloģiskiem traucējumiem – redzes traucējumi, dzirdes traucējumi, smagi un dziļi garīgi traucējumi un citi traucējumi.
- B kategorija - mācību un uzvedības grūtības (*difficulty*), kurām nav organiskas izcelsmes, un kuru izcelsme nav saistīta ar sociālās vides nepietiekamību. Mācību un uzvedības grūtības nav tieši saistītas ar faktoriem, kuri izraisa A un C kategorijas traucējumus un grūtības.
- C kategorija - kavēkļi (*disadvantages*), kurus nosaka specifiski sociāli ekonomiskie un kultūras apstākļi un/vai mācību valodas nepietiekamas zināšanas (OECD, 2003; Latvijas Universitāte, 2017).

Mācību metode

Mācību metode ir pedagoga un izglītojamo rīcību kopums, kas parāda, kā tiek izmantoti mācību materiāli, iekārtas, informācijas un komunikācijas tehnoloģijas un citi mācību līdzekļi, lai sasniegtu kopīgi izvirzīto mācību mērķi (Oganisjana un Ozola, 2020).

Mācību organizācijas forma

Mācību organizācijas forma ir noteiktā kārtībā notiekoša pedagoga un izglītojamā sadarbība, kas reglamentē pedagoga un izglītojamā kopīgo darbību un ir īstenojama kā mācību stunda, rotaļnodarbība, praktiskums, spēle, rotaļa, nodarbība dabā vai mācību ekskursija (Latvijas Vēstnesis, 2020b).

Mācību sasniegumi

Mācību sasniegumi ir informācijas, zināšanu, izpratnes, attieksmju, vērtību, prasmju, kompetenču un uzvedības kopums, ko izglītojamais ir apguvis izglītības satura ietvaros (UNESCO IBE, 2013).

Mācību saturs

Mācību saturs ir tēmu, diskusijas jautājumu, uzskatu, uzvedību, jēdzienu un faktu kopums, kas veido mācīšanas un mācīšanās pamatu un izglītojamajiem jāapgūst katrā mācību priekšmetā vai jomā, lai veidotu zināšanas, prasmes, vērtības un attieksmes. Mācību saturs tiek izstrādāts, atbilstoši izglītojamo attīstības vecumposmam, sabiedrībai un laikmetam konkretizējot un aktualizējot cilvēces pieredzi (Oganisjanas un Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz UNESCO IBE, 2013; Skujiņa, 2000).

Mācību stundas mērķis

Mācību stundas mērķis ir iecere, ko pedagogs plāno sasniegt mācību stundas gaitā, lai: a) padziļinātu un paplašinātu izglītojamo zināšanas par attiecīgu tēmu, sasaistot tās ar iepriekšējām zināšanām; b) pilnveidotu izglītojamo prasmi izmantot šīs zināšanas praksē; c) paaugstinātu izglītojamo spēju risināt problēmas no reālām dzīves situācijām; d) palielinātu izglītojamo interesi un motivāciju mācīties; e) veidotu izglītojamo vērtību sistēmu; f) veicinātu izglītojamo caurviju prasmju attīstību. Mācību stundas mērķa izvirzīšanā iesaistāmi arī izglītojami (Oganisjana un Ozola, 2020). Mācību stundas mērķim jābūt konkrētam un skaidri saprotamam, izmērāmam, konkrētajiem izglītojamajiem sasniedzamam, nozīmīgam un saistītam ar kopējo mācību saturu un izglītības iestādes mērķiem (Oganisjanas un Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Namsone, 2018).

Mācību stundā sasniedzamais rezultāts

Mācību stundā sasniedzamais rezultāts (sk. jēdziena “mācību stundas mērķis” definīciju).

Metakognitivitāte / metakognīcija

Metakognitivitāte / metakognīcija ir indivīda spēja “domāt par savu domāšanu” – spēja analizēt un izprast savas domāšanas gaitu, aktīvi pārvaldīt, strukturēt un pilnveidot to. Metakognitivitāte palīdz izglītojamajam: a) apzināti izvēlēties dažādām situācijām atbilstošas izziņas un mācīšanās metodes; b) pārraudzīt un virzīt savu mācīšanos; c) uzņemties lielāku atbildību par saviem sasniegumiem un progresu mācībās; d) izvērtēt savas iepriekšējās un šī brīža zināšanas, lai identificētu trūkumus; e) izstrādāt stratēģiju zināšanu trūkuma novēršanai; f) pārraudzīt šī trūkuma novēršanas gaitu; g) izvirzīt mācību mērķus un plānot savu mācīšanos. Metakognitivitāte ir pašvadītas mācīšanās pamatelements (Oganisjanas & Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz UNESCO IBE, 2013; Seel, 2012; Oganisjana & Ozols, 2019; Sullivan, 2009; Flavell, 1979; Kelly & Donaldson, 2016; Kuhn & Dean, 2004; Kaur et al., 2018, Meltzer et al., 2007).

Multidisciplinārs mācību process

Multidisciplinārs mācību process ir mācību tēmas padziļināta un daudzpusīga apgūšana, analizējot to no dažādu mācību priekšmetu skatupunkta. Multidisciplinārā mācību procesā parasti iesaistīti vismaz divi pedagogi, kuri kopīgi plāno sasniedzamo rezultātu un atsaucas viens uz otru par apgūstamo tēmu, pieeju, mācīšanas un mācīšanās veidiem utt. Izglītojamo vērtējumi varētu būt vienā vai vairākos mācību priekšmetos (Oganisjana un Ozola, 2020, balstoties uz UNESCO-IBE, 2013).

Pāru darbs

Pāru darbs ir mācību darba organizācijas forma, kurā izglītojamie tiek sadalīti pāros noteiktas problēmas kopīgai risināšanai vai uzdevuma veikšanai atbilstoši pedagoga un/vai izglītojamo izvirzītajam mērķim. Pāru darbā izglītojamie: a) plāno veicamo darbību; b) integrē savas uzdevuma izpildei nepieciešamās zināšanas un prasmes; c) sadarbojas, lai pieņemtu lēmumus un sasniegtu mērķi; d) pārvar domstarpības un izaicinājumus; e) kritiski analizē savu sniegumu; f) ir gatavi prezentēt sava darba rezultātus. Pedagoģs pāru darbā: a) precīzi formulē darba mērķi; b) ir pieejams izglītojamajiem situācijās, kad viņiem rodas jautājumi vai ir nepieciešami mācību materiāli un resursi; c) kopā ar izglītojamajiem analizē un apkopo darba rezultātus un diskutē par to pielietojumu reālās dzīves situācijās. Salīdzinājumā ar grupu darbu, pāru darbā izglītojamajiem ir lielākas iespējas izteikties un vairāk laika apspriesties, taču grupu darbā ir lielāka viedokļu un pieredzes dažādība (Oganisjana un Ozola, 2020).

Pašvadīta mācīšanās

Pašvadīta mācīšanās ir process, kurā izglītojamie paši pārrauga un vada savu mācīšanos, apzināti spriež un reflektē par to, bet pedagogs mācīšanos koordinē un nodrošina resursus. Izglītojamais: a) apzinās sevi kā indivīdu, savas vēlmes, vajadzības un intereses; b) spēj pārvaldīt savas emocijas, domas un uzvedību; c) spēj izvirzīt reālus mērķus, pieņemt atbildīgus lēmumus; d) prot un ir motivēts pastāvīgi un patstāvīgi mācīties un pilnveidot sevi; e) saprot un seko līdz savam mācīšanās procesam; f) izvērtē savus mācību sasniegumus; g) apzinās efektīvākos mācīšanās paņēmienus; h) plāno mācīšanās procesu un uzņemas atbildību par to (Sullivan, 2009; Valsts izglītības satura centrs, 2019).

Pašvērtēšana

Pašvērtēšana ir process, kurā izglītojamais: a) savāc un apkopo informāciju par savu mācīšanos; b) izvērtē, cik lielā mērā viņa sasniegumi atbilst izvirzītajiem mācību mērķiem un uzdevumiem; c) identificē savas stiprās un vājās puses; d) izanalizē, kā vajadzētu pilnveidot vai mainīt savu mācīšanos. Pašvērtēšana attiecināma ne tikai uz mācīšanās, bet arī uz savu īpašību, savas rīcības un uzvedības, sava paveiktā darba u.c. izvērtēšanu. Pašvērtēšanu veic arī pedagogi un izglītības iestādes, lai novērtētu savu sniegumu un progresu (Oganisjanas & Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz UNESCO IBE, 2013, Ontario Ministry of Education, 2002; Skujiņa, 2000).

Pilsoniskā audzināšana

Pilsoniskā audzināšana ir mērķtiecīgi organizēta neatņemama mācību un audzināšanas procesa sastāvdaļa, kurā tiek veicināta izglītojamo tikumiskā attīstība, kā arī atbildības, vērtību un attieksmju veidošanās aktīvai darbībai un līdzdalībai sabiedrības dzīvē. Pilsoniskās audzināšanas procesā attīstās izglītojamo: a) pašapziņa; b) cieņa un lojalitāte pret valsti; c) mīlestība pret savu dzimteni un kultūras mantojumu; d) tolerance pret pastāvošajām kultūru un citām dažādībām; e) vērtību sistēma un tikumi (Miķelsone & Ozols, 2018).

Pilsoniskā līdzdalība

Pilsoniskā līdzdalība ir darbība sabiedrības labā, interešu aizstāvība un sabiedrības iesaistīšanās pašvaldības, valsts un ES politikas procesos. Tā ir svarīgs demokrātijas pamats. Pilsonisko līdzdalību realizē, iesaistoties dažādās organizācijās, politiskās partijās, piedaloties vēlēšanās, sapulcēs, gājienos un piketos, veicot brīvprātīgo darbu un ziedojot u.c. (Valsts izglītības satura centrs, 2018).

Prasmes

Prasmes ir spēja un māka veikt kādu darbību atbilstoši nepieciešamajai kvalitātei un apjomam, atbildīgi izmantot savas zināšanas mērķa sasniegšanai, izpildīt uzdevumus un risināt problēmas. Prasmes iespējams iedalīt trīs grupās: a) kognitīvās un metakognitīvās prasmes, kas ietver kritisko domāšanu, radošo domāšanu, mācīšanos mācīties un pašregulāciju; b) sociālās un emocionālās prasmes, kas ietver empātiju, atbildību un sadarbību; c) praktiskās un fiziskās prasmes, kas ietver arī jaunu informācijas un komunikāciju tehnoloģiju ierīču izmantošanu. Dažas prasmes, ir cieši saistītas ar atsevišķu tradicionālo mācību priekšmetu saturu, savukārt, caurviju prasmes – kritiskā domāšana un problēmu risināšana, jaunrade un uzņēmējspēja, pašvadītā mācīšanās, sadarbība, pilsoniskā līdzdalība un digitālās prasmes – jāattīsta visās mācību jomās un priekšmetos (OECD, 2019a; Namsone, 2018; Skujiņa, 2000; UNESCO IBE, 2013).

Proaktivitāte

Proaktivitāte ir indivīda spēja rīkoties aktīvi un mērķtiecīgi, jau iepriekš paredzot un nojaušot izaicinājumus, vajadzības, pārmaiņas un notikumus, kas sabiedrībā varētu būt sagaidāmi nākotnē, nevis tikai pasīvi gaidīt vai reaģēt uz tiem (Oganisjanas & Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Wu, Wang & Mobley, 2012).

Problēmrisināšana

Problēmrisināšana ir indivīda spēja kritiski analizēt un izvērtēt situācijas, idejas un informāciju, atrast risinājumus un formulēt atbildes. Dažos avotos problēmrisināšana tiek izmantota kā sinonīms kritiskajai domāšanai (Oganisjanas & Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz World Economic Forum, 2015; Namsone, 2018).

Projekts

Projekts ir: a) plānotu un attiecīgi dokumentētu aktivitāšu kopums izvirzīta lielāka mērķa sasniegšanai; b) aktivitāšu kopums, kas tiek īstenots, lai noteiktā laika posmā veiktu paredzētos uzdevumus atbilstoši izstrādātajam plānam (Oganisjana un Ozola, 2020).

Radošā domāšana

Radošā domāšana ir prāta darbība, kuras rezultātā cilvēks: a) iztēlojas jaunas oriģinālas lietas; b) rada jaunas interesantas idejas, mākslas darbus, novatoriskas pieejas, zinātniskās teorijas u.tml.; c) izgudro jaunus objektus, vērtības, produktus un procesus problēmu risināšanai jebkurā jomā, vai izdomā principiāli jaunas idejas un elementus, vai arī izmanto jau esošās idejas un elementus, starp tiem izveidojot jaunas sakarības (Oganisjanas & Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz American Psychological Association, 2020; Mumford et al., 2012).

Radošums

Radošums ir indivīda spēja: a) iedomāties un radīt jaunas un oriģinālas idejas un vērtības; b) strukturēt idejas un reālās īstenības parādības, atklājot specifiskās attiecības starp tām; c) izdomāt jaunus, novatoriskus veidus, kā risināt problēmas vai atbildēt uz jautājumiem; d) rast alternatīvus risinājumus vēlamo mērķu sasniegšanai; e) pielāgoties jaunām pieejām un prasībām; f) izgudrot ko jaunu; g) mērķtiecīgi ieviest jauninājumus (Oganisjanas & Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz World Economic Forum, 2015; Jordan & Troth, 2009; Skujiņa, 2000).

Refleksija

Refleksija ir prāta darbība, kurā indivīds analizē un interpretē savu rīcību un tās likumsakarības, pārdomā savu pieredzi un izdara nepieciešamos secinājumus un labojumus (Skujiņa, 2000:146). Refleksijas rezultātā: a) palielinās pedagogu un izglītojamo izpratne par sevi un citiem; b) pilnveidojas viņu pašvadības prasme; c) paaugstinās spēja veikt pozitīvas pārmaiņas sevī; d) attīstās kritiskā domāšana, rīcība tiek pārdomāta un izvērtēta daudzpusīgi; e) paaugstinās prāta elastīgums un spēja mainīt domas un viedokli, ņemot vērā jaunus pierādījumus; f) paaugstinās spēja domāt objektīvi, godīgi izvērtējot visus pierādījumus; g) pilnveidojas metakognitīvās prasmes, izvērtējot savu domāšanu un mācīšanos. Refleksija ir vērsta uz pedagogu un izglītojamo personīgo un intelektuālo izaugsmi (Oganisjanas & Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz OECD, 2019d; Van der Schaaf, M. et al., 2013).

Savstarpēja mācīšanās

Savstarpēja mācīšanās ir process, kurā izglītībā iesaistītās puses – izglītojamie, pedagogi, izglītības iestādes vadītāji un personāls, vecāki un dažādas izglītības iestādes – mijiedarbojas un sadarbojas kopīgi izvirzīta mērķa sasniegšanai, mācoties viens no otra un kopā.

Savstarpēja mācīšanās dažādos līmeņos (izglītojamais – izglītojamais, izglītojamais – pedagogs, pedagogs – pedagogs u.tml.) norisinās gan mācību procesā, gan ārpus tā (Oganisjanas & Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Oganisjana & Ozola, 2019).

Speciālā izglītība

Speciālā izglītība ir izglītojamajiem ar speciālām vajadzībām un veselības traucējumiem vai arī speciālām vajadzībām vai veselības traucējumiem adaptēta vispārējā un profesionālā izglītība. Speciālā izglītība paredzēta, lai: a) šiem izglītojamajiem atvieglotu mācīšanos; b) sniegtu viņiem papildu atbalstu; c) ņemot vērā viņu individuālās vajadzības, atbilstoši pielāgotu pedagoģiskās metodes; d) nodrošinātu īpašus resursus (piemēram, speciāli sagatavotu personālu, aprīkojumu u.tml.); e) ja vajadzīgs, arī adaptētu izglītības programmu saturu vai mācību mērķi (Oganisjanas & Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Latvijas Vēstnesis, 2020a; UNESCO Institute for Statistics, 2009; UNESCO IBE, 2013).

Starpdisciplinārs mācību process

Starpdisciplinārs mācību process ir dažādu mācību priekšmetu satura integrācija, kas izglītojamajiem rada plašu izpratni par reālās pasaules un dzīves situācijām un problēmām, kuras tiek risinātas, šķērsojot formālas robežas starp atsevišķiem mācību priekšmetiem un apvienojot ne tikai mācību saturu, bet arī teorijas, metodiku un perspektīvas no diviem vai vairākām priekšmetiem. Starpdisciplinārā mācību procesā ir iesaistīti vismaz divi pedagogi, kuri sadarbojas reālu dzīves problēmu risināšanas gaitas un metodikas izstrādē. Starpdisciplināru mācību pamatā ir iepriekšējās zināšanas un prasmes, kuras tiek pilnveidotas caur mācīšanos darot, radot, eksperimentējot, pētot, risinot problēmas utt. Pedagogiem ir kopīgi plānots sasniedzamais rezultāts, kas var būt arī praktiski veidots rezultāts (filma, izstāde, teātra izrāde, problēmas risinājums u.c.), kā arī komercializējama vērtība, produkts vai pakalpojums. Izglītojamo vērtējumi varētu būt vienā vai vairākos mācību priekšmetos (Oganisjanas & Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz UNESCO IBE, 2013; Oganisjana, 2015; 2012).

Starppriekšmetu saikne

Starppriekšmetu saikne ir saturiska saistība starp dažādiem mācību priekšmetiem, kas ļauj vienā priekšmetā apgūtās zināšanas un prasmes izmantot cita priekšmeta apgūvē, saglabājot katra priekšmeta loģiku. Starppriekšmetu saikne balstās uz mācību satura sastāvdaļām, kas ir kopīgas dažādos mācību priekšmetos. Taču atsevišķos priekšmetos tām tiek veltīts atšķirīgs apguves laiks un dziļums (Oganisjanas & Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Skujiņa, 2000).

Tikums

Tikums ir personībai piemītoša īpašība, kurai ir pozitīvs vērtējums noteiktā sabiedrībā un kura atbilst tās morāles principiem un normām. Audzināšanas procesā būtiskākie izkopjamie tikumi ir: a) atbildība; b) centība; c) drosme; d) godīgums; e) gudrība; f) laipnība; g) līdzcietība; h) mērenība; i) savaldība; j) solidaritāte; k) taisnīgums; l) tolerance (Oganisjanas & Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Latvijas Vēstnesis, 2016; Skujiņa, 2000).

Vērtēšana

Vērtēšana ir process, kura ietvaros tiek iegūta un analizēta informācija, lai atbilstoši attiecīgajiem kritērijiem noteiktu izglītojamā sniegumu vai sasniegto rezultātu. Mācību snieguma vērtēšana: a) ir sistēmiska un regulāra; b) tiek iepriekš izskaidrota izglītojamajiem; c) tiek veikta, izmantojot dažādus vērtēšanas veidus (formatīvā, diagnosticējošā un summatīvā vērtēšana); d) tiek pielāgota ikviena izglītojamā dažādajām mācīšanās vajadzībām; e) ir virzīta uz izglītojamā individuālo mācību snieguma attīstības dinamiku (Oganisjanas & Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Latvijas Vēstnesis, 2019; 2018).

Vērtēšanas forma

Vērtēšanas forma ir izglītojamā snieguma izvērtēšanas veids, balstoties uz viņa veikto darbību, kas var būt: a) mutiska, b) rakstiska, c) praktiska, d) kombinēta (Oganisjanas & Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Valsts izglītības satura centrs, 2019).

Vērtēšanas kritēriji

Vērtēšanas kritēriji ir pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības standartā izstrādātie izglītojamo mācību sasniegumu vērtēšanas noteikumi 10 ballu skalā 4.–12. klasē un apguves līmeņos 1.–3. klasē atbilstoši izglītojamo: a) iegūto zināšanu apjomam un kvalitātei; b) apgūtajām pamatprasmēm mācību jomā un caurviju prasmēm; c) attīstītajiem ieradumiem un attieksmēm, kas apliecina vērtības un tikumus; d) mācību sasniegumu attīstības dinamikai (Oganisjanas & Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz Latvijas Vēstnesis, 2019; 2018).

Zināšanas

Zināšanas ir noteiktu faktu, jēdzienu, ideju un teoriju sistematizēts kopums, kā arī izpratne par to savstarpējo saistību. Zināšanas tiek iegūtas, mācoties un iegūstot pieredzi izglītības iestādē, darbā, pētniecībā un citās dzīves situācijās. Zināšanas ietver sevī būtiskākās atziņas, kuras cilvēce uzkrājusi laika gaitā un kuras paredzēts nodot nākamajām paaudzēm, lai sekmētu viņu izpratni par pasauli, dabu, cilvēkiem un sabiedrību (Oganisjanas & Ozolas, 2020 izveidota, balstoties uz UNESCO IBE, 2013; Council of Europe, 2016; OECD, 2019c).

Izmantotie avoti (1)

1. Albrehta, Dz. (2001). Didaktika. Rīga: RaKa.
2. American Psychological Association. (2020). APA Dictionary of Psychology. <https://dictionary.apa.org/>
3. Böhm, W., & Seichter, S. (2018). *Wörterbuch der Pädagogik. 17., aktualisierte und vollständig überarbeitete Auflage*. Paderborn: Ferdinand Schöningh.
4. Flavell, J. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906–911.
5. Hattie, J., & Timperley. (2007). The power of feedback. *Review of Educational Research*, 77(1), 81–112.
6. Izglītības kvalitātes valsts dienests. (2020). Izglītības iestādes pašvērtēšanas metodika vispārējā izglītībā. https://ikvd.gov.lv/wp-content/uploads/2020/02/Pa%C5%A1v%C4%93rt%C4%93%C5%A1anas-metodika_2020.pdf
7. Latvijas Vēstnesis. (2019). Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem. Ministru kabineta noteikumi Nr. 416. *LikumiLV. Latvijas Republikas Tiesību akti*. <https://likumi.lv/ta/id/309597-noteikumi-par-valsts-visparejas-videjas-izglitibas-standartu-un-visparejas-videjas-izglitibas-programmu-paraugiem>
8. Latvijas Vēstnesis. (2018). Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem. Ministru kabineta noteikumi Nr. 747. *LikumiLV. Latvijas Republikas Tiesību akti*. <https://likumi.lv/ta/id/303768-noteikumi-par-valsts-pamatizglitibas-standartu-un-pamatizglitibas-programmu-paraugiem>
9. Mārtinsone, K., Miltuze, A., Voita, D., Čukurs, E., Mihailova, S., Damberga, I., Biseniece, M., Hofmane, A. (2015a). *Psiholoģija (1. daļa)*. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC.
10. Mārtinsone, K., Miltuze, A., Voita, D., Čukurs, E., Mihailova, S., Damberga, I., Biseniece, M., Hofmane, A. (2015b). *Psiholoģija (2. daļa)*. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC.
11. [National Council of Teachers of Mathematics](#). (2014). *Principles to Actions- Ensuring Mathematical Success for All*. Reston, VA. NCTM

Izmantotie avoti (2)

12. Latvijas Universitāte. (2017). Nodevums „Pētījums par bērniem ar speciālām vajadzībām sniedzamo atbalsta pakalpojumu izmaksu modeli iekļaujošas izglītības īstenošanas kontekstā” (Projekta līguma Nr. ZD2017/20386, projekta LU reģistrācijas Nr. L-20386-ZR-N-040). https://www.izm.gov.lv/images/izglitiba_visp/IZMiepirkumamLUPPMFgalaparskats08122017.pdf
13. Medne, D. (2018). Cienošā komunikācija audzināšanā kā bērncentrētas bērnības arhitektūra. No B. Kaļķe, & I. Ķestere (atb. red.) *Latvijas Universitātes raksti. 816. sējums. Pedagoģija un skolotāju izglītība*. Latvijas Universitāte: 112.–122. lpp.
14. Miķelsone, L., & Ozols, R. (2018). Pilsoniskā audzināšana izglītības iestādē. *Atbalsta materiāli pilsoniskās audzināšanas un pilsoniskās līdzdalības sekmēšanai*. Rīga: Valsts izglītības satura centrs. https://visc.gov.lv/audzinasana/dokumenti/metmat/atb_mat_pilsaudz.pdf
15. Namsone, D. (2018). *Mācīšanās lietpratībai*. Latvijas Universitāte: LU Akadēmiskais apgāds. https://www.siic.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/siic/Kolektiva_monografija/Macisanas_Lietpratibai.pdf
16. OECD. (2019a). OECD Future of Education and Skills 2030. Conceptual learning framework. *SKILLS FOR 2030*. http://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/skills/Skills_for_2030_concept_note.pdf
16. OECD. (2019c). OECD Future of Education and Skills 2030: Conceptual learning framework. Knowledge for 2030. http://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/knowledge/Knowledge_for_2030_concept_note.pdf
17. OECD. (2019d). OECD Future of Education and Skills 2030: Conceptual learning framework. Anticipation-Action-Reflection Cycle for 2030. http://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/aar-cycle/AAR_Cycle_concept_note.pdf
18. OECD. (2003). Diversity, Inclusion and Equity: Insights from Special Needs Provision. *Education Policy Analysis (Chapter 1)*. <http://www.oecd.org/education/school/26527517.pdf>
19. Oganisjana, K., & Ozola, I. (2019). Vienotas un saskaņotas pedagoģiskās (whole school) un sadarbības pieejas īstenošana izglītības iestādē - teorija, aktuālie pētījumi un prakse. *Rekomendācijas komunikācijai un sadarbības stiprināšanai ar iestādēm un organizācijām*. Rīga: Izglītības kvalitātes valsts dienests. http://pumpurs.lv/sites/default/files/2019-12/06_PuMPuRS_infomaterials_Rekomendacijas_komunikacijai_un_sadarbibas_stiprinasanai.pdf

Izmantotie avoti (3)

20. Oganisjana, K., & Ozols, R. (2019). Metakognitivitāte, domāšanas astoņi pīlāri un to ietekme uz indivīda rīcību. *Rekomendācijas konfliktu un problēmsituāciju risināšanai*. Rīga: Izglītības kvalitātes valsts dienests. http://pumpurs.lv/sites/default/files/2019-12/05_PuMPuRS_infomaterials_Rekomendācijas_konfliktu_risinasanai.pdf
21. Oganisjana, K. (2015). *Starpdisciplinārās mācības uzņēmības un uzņēmējspējas veicināšanai*. Rīga: Latvijas Universitāte. http://sf.viaa.gov.lv/library/files/original/K_Oganisjanas_monografija_2015_ASEM.pdf
22. Skujiņa, V. (2000). *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC
23. Sullivan, L. E. (2009). *The SAGE Glossary of the Social and Behavioral Sciences*. APA (American Psychological Assoc.). SAGE Publications, Inc.
24. UNESCO Institute for Statistics (UIS). (2009). *Guide to measuring Information and Communication Technologies (ICT) in education*. Technical Paper No. 2. Montreal: UIS.
25. UNESCO IBE. (2013). *Glossary of curriculum terminology*. www.ibe.unesco.org/en/glossary-curriculum-terminology. <http://www.ibe.unesco.org/en/geqaf/annexes/technical-notes/external-efficiency-education>
26. Valsts izglītības attīstības aģentūra. (2009). *Karjeras izglītība skolā*. Pieredze 2009.
27. Valsts izglītības satura centrs. (2019). *Skola 2030*. <https://www.skola2030.lv/lv>
28. Valsts izglītības satura centrs. (2018). *Atbalsta materiāli pilsoniskās audzināšanas un pilsoniskās līdzdalības sekmēšanai*. Rīga: VISC https://visc.gov.lv/audzinasana/dokumenti/metmat/atb_mat_pilsaudz.pdf